

ДЈЕЧИЈЕ МУЗИЧКО СТВАРАЛАШТВО У РАЗРЕДНОЈ НАСТАВИ

Ана Грујић
Марија Перић

Апстракт: У раду је дјечије музичко стваралаштво у разредној настави. Из наведених разлога, данас у вријеме велике духовне кризе, која је озбиљнија од свих других криза, улога школе и наставе у умјетничком и музичком образовању и васпитању је незамјенљива.

Кључне ријечи: дјечије стваралаштво, музичка култура, вјештине.

Увод

Данас се у анализи стања музичке културе све више указује на значајне разлике између музике која се као предмет учи у школи и оне која се слуша ван школе. Оваква одвојеност или сукобљеност се све теже превазилази, посебно у околностима смањивања фонда часова наставе музичке културе и начина на који се она данас изводи у школи. Музика коју ученици уче у школи и начин учења, врло често су у нескладу са егзистенцијалним и експресивним потребама ученика јер музика није усмјерена према ученику, већ више према неком другом времену, када ученик треба да постане истински љубитељ музике.

Превише се инсистира на знању и вјежбању вјештина, а премало на развоју музичких диспозиција, као што су интересовање за музику, музичка осјетљивост и креативност. Без обзира што при усвајању музичког знања и музичких вјештина почетни резултати изгледају добро и прихватљиво, за наставнике је далеко важније, али и теже, посебно због сложености поступака и потребног времена, да култивишу наведене диспозиције. Оне ће се развијати само ако се подстичу у дужем периоду и ако се у поступку њиховог испољавања континуирано поткрепљују. Узајамно допуњавање знања, вјештина и диспозиција је основни задатак наставе и наставника, посебно у разредној настави (Ђорђевић, 2008).

Нова сазнања о положају човјека у савременом друштву у први план истичу развој стваралачких способности и њихов допринос развоју науке, технике и културе, јер скоро свака људска дјелатност и свака професија захтијева све више естетски укус, креативност и инвентивност, које се, прије свега, стичу естетским васпитањем. Савремене концепције естетског васпитања више не полазе од става да естетска култура карактерише само зрелу личност, већ да је оно фактор развоја физичких и психичких способности дјетета и то сваког дјетета. Разлог томе је што свако дијете, мање или више, има способност да опажа, доживљава, вреднује и створи лијепо.

Зато, савремена школа у настави и свим другим ваннаставним активностима, а посебно у умјетничким предметима у разредној настави (српски језик, ликовна култура и музичка култура), има задатак да ученике упозна са свијетом умјетности и са лијепим у свом окружењу (природи и друштвеним односима). То ће омогућити да ученици на самом почетку свог школовања усвоје одговарајуће знање, формирају одговарајуће навике и тако развију естетске способности као услов формирања свог почетног естетског искуства. Тако је и у случају музике која, као област или подручје умјетности, као посебан језик умјетности, припада подручју

музичке естетике, чији је основни задатак да проучи естетска својства музике и то са аспекта естетског сазнања (чулног уживања) и рационалног сазнања које подразумијева да се музика осим чулима, досеже и умом. Музика својим изражајним средствима снажно дјелује на осјећања и тако одређује однос човјека према стварности.

Музичка умјетност у основној школи

Умјетност је предмет изучавања естетике која се најчешће означава као наука о лијепом, нарочито у умјетности као најпотпунијем изразу лијепог. Умјетност, према разним дефиницијама, производи лијепо, она је експресија, даје облик и изазива естетске доживљаје. Она није дјело природе, већ је увијек вјештачка и естетска. Она је стваралаштво које причињава естетско уживање. Као таква, она је крајњи циљ наставе музичке културе која мора имати наглашену васпитну улогу, јер свијет умјетности и лијепог има, прије свега, васпитну улогу.

Музичка умјетност се може одредити као умјетност људског изражавања тоновима и њиховим комбинацијама. Музика је умјетност која тоновима одражава човјекова осјећања, мисли и доживљаје јер у себи садржи више различитих изражајних елемената (средстава). Ритмизирана мелодија као основа музике указује на изражајност која првенствено зависи од структуре музичког дјела, односно од интервала, ритма, метра (мјере), темпа, хармоније, динамике и боје. Наведене изражајне карактеристике доживљавамо као синтезу појединости, као музички облик (форму) у коме свако изражајно средство дјелује у складу са другим, у коме се оне испреплићу и стапају у цјелину. Појам музичке умјетности, са становишта музикологије, одређује се са аспекта њеног трајања, простора и кретања. Музика је временска умјетност јер музичко дјело тече у времену, што омогућује да се сагледа у цјелини, односно да је за његово сагледавање (слушање) потребно вријеме.

Овакво одређење основу има у самој особини звука, односно у метро-ритмичкој окосници јер су метрика и ритмика двије стране континуираног музичког тока у времену. Метрика проучава распоред у музичком току, а ритмика се бави релативним односима трајања звучних феномена. Вријеме у музици је субјективно доживљено вријеме које одређује темпо који представља брзину кретања метричког основа неког ритмичког тока. Феномен просторности (волуминозности) у музици указује на њену структуралну просторност (испуњеност тонским материјалом) и тонско-емисиону просторност, које треба разликовати од експресивне просторности која је посебно присутна при слушању програмске музике (ванмузичке представе – слике).

Музика је и звучно кретање које је тијесно повезано са феноменом иреалног звучног простора који је резултат експресивног својства музике, што указује да утисци простора и кретања у музици указују на ритам, а не на мелодију. Ритам је основни чинилац музичког кретања и представља апстракцију феномена музичког кретања у замишљеном тонском простору.

Циљ и задаци музичке умјетности у основној школи

Музичка умјетност је основа музичког развоја, али и важан чинилац учениковог естетског, сазнајног, моралног, психомоторног и социјалног развоја. Као таква, она има незамјенљиву васпитну улогу, иако њен васпитни значај није и једини облик друштвене вриједности. Она прожима дијете и чини извор његовог животног задовољства, позитивних емоција и естетског доживљавања, што је претпоставка развоја његових естетских способности. Постављен циљ (шта треба постићи), прије свега, усмјерен је на развој музичких диспозиција ученика и стварање навика за активно бављење музиком (слушање музике, пјевање и свирање) и на тој основи подстицање ученикових стваралачких способности, његовог когнитивног, афективног и етичког развоја.

Учениково активно бављење музиком допринијеће развоју и култивисању музичких диспозиција као што су: интересовање, радозналост, музичка осјетљивост и креативност. На овај начин ученик ће бити оспособљен да осјети карактер и расположење музичког дјела, да разумије музички израз и доживи емоционалан однос према музичком дјелу, да га опажа, упоређује и вреднује, али и да ствара музику. Наведено указује да је основни циљ развој опште музикалности коју посједује сваки ученик, свако здраво дијете, чије стање чула слуха може да

прими звучне квалитете, да их са пажњом опажа, памти, све до доживљаја музике, при чему је важна улога свијести. Све наведено указује да је развој естетских способности основа ученикове сензибилности, његовог стваралачког ангажовања и привржености естетским вриједностима свега што га окружује.

Полазећи од тога да музичка умјетност најуверљивије функционише као аниматор вриједности, естетски приступ образовању нуди велике могућности за задовољавање ученикових потреба за музиком, јер у разредној настави она њему представља извор задовољства и лијепог, али и својеврсну игру. Задатак наставе и наставника јесте да пође у сусрет наведеним потребама ученика, што подразумијева увођење вриједних дјела музичке умјетности и стварање такве стимулативне атмосфере која ће ученицима омогућити квалитетно опажање, доживљавање, вредновање и евентуално стварање музике.

Контакт ученика са умјетничком музиком подразумијева широк спектар различитих активности (дјелатности) и то у различитим контекстима (настави Музичке културе, осталим предметима, слободним активностима, хору, оркестру, продуженом боравку, на концертима и сл.) у којима је естетски доживљај основа свега, па и модел за све друге доживљаје. Све наведено указује да је основни задатак наставе развој естетских способности, стицање и култивисање естетског сензибилитета ученика и да су ученик, стимулативна средина и реаговање ученика (доживљај) као одзив на вриједности музичке умјетности основа наставе музичке културе у разредној настави.

Дјечије стваралаштво у основној школи

Стваралачка активност и слободно изражавање ученика у савременој организованој општеобразовној школи представља дио цјеловитог програма у свим предметним областима, па и у музици. Дијете од родитеља наслеђује многе психофизичке и физичке особине међу којима су и музичке предиспозиције, које у социјалној клими могу да се развију до степена способности. Слушна перцепција, меморисање и импровизација мелодијских цјелина, маштање, креативност, представљају елементе које доприносе развоју музикалности.

Када се говори о првим годинама школовања, педагози истичу игру као успјешно терапеутско средство кроз које дијете развија разне способности и стице радне навике. У школском добу, поред играчака које су и даље актуелне, јавља се жеља за импровизацијом и драматизацијом празних ситуација из живота а нарочито музике. Измишљајући разне ритмичко – мелодијске дозвиве, дијете ствара мелодизоване облике изражавања који могу послужити као спона између спонтаног и свјесног музичког стваралаштва. Да би се указало на значај и улогу дјечијег стваралаштва потребно је изложити облике рада на развијању музичко – стваралачких способности које доприносе развоју музичке писмености.

Облици рада музичког изражавања и стварања

Познато је да дјеца врло рано почињу да стварају своју властиту мелодију и то не само изразито обдарена већ и дјеца просјечне музикалности. Прије музичког описмењавања основни облици рада на развијању музичко–стваралачких способности ученика биле су музичке допуњаљке које су, најчешће, имале за подлогу литерарни текст. Текст је тај који даје импулс дјечијем стваралачком раду. Он је полазна основа за дјечије музичко изражавање, поготово у почетним корацима дјечијег стваралаштва када се импровизација одвија усменим путем.

У фази описмењавања, у вишим разредима разредне наставе, текст се постепено напушта а уступа се мјесто нотном писму, чиме дјечије стваралаштво прелази у свјесну активност. Створити и записати мелодију представља тежак задатак за ученике млађих разреда основне школе, јер њихова музичка креативност иде испред њихове музичке писмености. У том смислу дати нотни примјер служи само наставнику као оријентација и полазна идеја за различите импровизације музичких цјелина (Кусовац, 2010).

„Компоновање“ постаје игра са којом се несвјесно формира музичко мишљење, изграђујући осјећај за логичан мелодијски и ритмички ток, музичку форму, који је остварен кроз извјесне облике стваралачког рада: ритмизовање изложених тонских висина, мелодизирање изложеног ритма или одређивање мелодије изложеном ритму, варирање изложене теме, допуњавање акордске пратње мелодији и др.

Мелодијска импровизација на задати текст

У припремним одјељењима рад на импровизацији (прва фаза) заснива се на једноставнијим облицима музичког рада – музичка допуњаљка. У почетним корацима изостаће мелодија док ће се предност усмјерити на ритмизовани говор:

Примјер 1: *КАКО СЕ ТИ ЗОВЕШ?*

Наставник пита дјецу, изговарајући ритмички: *Како се ти зовеш?* На питање, дијете ритмички одговара: *Ја се зovem Милана и зovem се Младен.*



Ја се зо - вем Ми - ла - на. Ја се зо - вем Мла - ден.
Дијете такође, може одговорити именом и презименом, нпр.:



Мир - на Ба - бић, Је - ле - на По - по - вић

Наставник понови име и удари у бубањ или било коју ударалку на сваки слог. Тада дјеца понове име и запљешћу рукама на сваки слог. Када су ритмички елементи постављени, потребно је постепено прећи на мелодијске допуњаљке што подразумева наизмјенично допуњавање мелодије између наставника и ученика (увијек појединачно).

Примјер 2: *НЕ ГОВОРИ, ПЈЕВАЈ*

У овој игри је дјецу забрањено да говоре. За вријеме трајања игре, све што се жели рећи мора се отпјевати. Најприје се одабере дијете које прво почиње да пјева. Пожељно би било да се одреди тема или област коју ће дјеца испричати кроз пјесму. Потребно је да дијете у своје маштање „увуче“ друго дијете које ће наставити игру. Ко се збуди и не може да настави пјевати причу, заложи неки свој предмет који се на крају игре „откупљује“ – наравно пјевањем.

Примјер 3: *ПРОДАВНИЦА КЛАВИРА*

Игра је намијењена за најмање четири играча. Један играч је купац, други продавац, а остали учесници су клавири. (Ученици на кољенима држе од папира нацртану клавијатуру). Продавац хвали своје клавири. Када уђе купац у продавницу, продавац га наговара да сам испроба како његови клавири звуче. Купац прстима овлаш прелази по диркама. Док купац свира, пратећи кретање прстију, клавири „измишља“ мелодије на вокал „ла“. Када купац испроба све клавири, купи онај који му се највише допада – тачније, онај који по његовом мишљењу најљепше свира.

Импровизација на задати текст представља вид стваралаштва у коме ученици најпотпуније испољавају своје музичке способности, креативност и претходно музичко искуство и знање. У периоду описмењавања, мелодијска импровизација на изложени текст не треба да буде напуштена, напротив, овај облик који спонтано активира музичку машту ученика у фази описмењавања треба да се што чешће примјењује у настави музичке културе и да се комбинује и са другим облицима рада. Осим што компоњују своју музику, ученици је преносе у нотни текст, записујући. Процес се одвија на следећи начин:

- ✓ наставник чита одабрани литерарни (пјеснички) текст и према садржају и расположењу које доноси, ученици се опредјељују за дурски или молски тоналитет;

- ✓ текст се исписује по слоговима испод линијског система;
- ✓ на основу текстуалних акцената, уз помоћ наставника, врши се ритмизација текста и одређује врста такта – ритмички диктат;
- ✓ ритмичка трајања се исписују изнад текста; изнад линијског система, да би на крају услиједила друга фаза: стварање мелодије.
- ✓

Музичка умјетност и развој стваралаштва

Стваралаштво је активност која се остварује слободним испољавањем менталних активности мишљења, осјећања, доживљавања и интуиције. Стварање лијепог јесте креативни процес, потенцијал и естетска активност коју посједује свако дијете. Дјечје цртање, пјевање, различито моделовање, драмско представљање, свирање и компоновање је потреба дјетета, једна врста игре јер је и сама игра као стваралачка експресија слободна и симболичка активност дјетета. Ова активност има изузетан значај за васпитање и треба је разликовати од опажања, доживљавања и вредновања јер су и активности стваралаца и публике такође одвојене.

Музичко стваралаштво (компоновање, свирање, пјевање и импровизација) се одређује као потенцијал, као вјештина која указује на неки степен постигнућа у стваралаштву. Оно је резултат естетског опажања музике, музичког доживљаја и чулног и емоционалног искуства. За разлику од предшколског периода, у коме су се вјештине испољавале у виду самоизражавања, у разредној настави оне се, под утицајем зрења и учења, све више богате и диференцирају, постају резултат знања и обећања, а испољавају се новим изражајним средствима. То указује да је основна улога наставника да оптимализује знање, вјештине и диспозиције ученика, што ће омогућити и примјену вјештина.

Треба избјегавати свако претјеривање, јер појава академизма спутава креативност и стваралаштво. Музичко стваралаштво је слично стварању језика. Дјеца стварају спонтане пјесмице, што се може окарактерисати као вид музичке продуктивности која је резултат експресивне креативности.

Компоновање музике је изузетно сложен стваралачки процес, тајновит и неухватљив, јер је мотивисан великим бројем подстицаја и сувише личан. Анализирајући креативне музичке производе дјецe, указано је да дјеца до четврте године експериментишу инструменталним и вокалним звуком и овладавају музичким средствима, јер им то чини задовољство. Други степен (од четврте до девете године) јесте вријеме имитације, а одликује се дјететовим имагинативним покушајима да музичким средствима представи свијет око себе; на трећем степену (од десете до петнаесте године) дијете испољава своје прве креативне музичке творевине. За разлику од компоновања, импровизација је спонтана и флексибилна музичка извођачка творевина јер се догађа “одмах” и не може се накнадно поправљати. То је облик, као причање приче, трансформације мелодије, али се остаје у њеном оквиру.

Извођење музике у ширем смислу се одређује као облик музичког понашања (које се може опазити), а у ужем смислу у виду способности читања са листа, вјежбања и извођења. Читање са листа је вјештина и први корак упознавања са музичким дјелом и представља процес повезивања визуелног податка са слушаном информацијом, уз паралелно физичко и моторичко извођење. Овакво “читање музике“ је дио музичке писмености, у виду компетенције, које подразумијева и укључивање свих рецептивних активности (повезивање звучне дражи, мелодијских и хармонских склопова са њиховим симболичким представљањем у виду нотног записа) и извођења.

У свему томе, важну улогу има квалитет опажања, а посебно маште и памћења. Вјежбање је важно за развој моторних вјештина и представља један облик извођења. Вјежбање ритма поспјешује читање са листа школске дјецe. Вјежбање треба започети од мелодије која је дјеци блиска, препознатљива, што указује на поступак учења по гешталт теорији, односно на прво упознавање цјелине музичког дјела. Извођење музике, посебно експертско извођење, подразумијева осмишљен, разрађен и увјежбан ментални план и његово превођење у област моторике, уз истовремено уграђивање емоционалних и изражајних аспекта извођења. Разлика између “лаика” и “експерта”, почетника и мајстора, није само у степену овладавања менталним и техничким вјештинама, већ, прије свега, у степену свјесности.

Пјевање је такође облик музицирања које подстиче естетски доживљај, богати емоције и утиче на формирање естетског укуса. Пјесма као јединство поезије и музике развија музичку

осјетљивост, музичке способности (осјећање за ритам и мелодију, музичко памћење) и говорне вјештине. Психолошка истраживања вокалног реаговања указују да развој ове способности зависи од сазријевања, тј. од физиолошког процеса развоја наследних основа (диспозиција), али дјелимично и од утицаја средине и активности дјетета. Развој вокалног реаговања почиње различитим и спонтаним вербализацијама (брбљање, пјевуцкање), пјевањем једноставних пјесама са ријечима које обилују простијим ритмом и промјенљивим мелодијама. Све се то завршава око седме године, када је дијете способно да изражајно пјева спонтане, измишљене и познате песме у неком тоналитету и тачне висине. Наведен ток развоја указује да дијете прво уочава глобалне аспекте (правац кретања мелодије, ритам), а тек након тога специфичне аспекте пјесме (тоналитет и висина тона).

Слушање музике омогућује наставнику да већ на првим часовима ученицима понуди кратка музичка дјела која имају и литерарну садржину и која су на неки начин ученицима већ позната. То су дјела програмске музике, која су створена на основу садржина из литературе, историје, мита, умјетности или природних појава. Таква садржина је уопштеног карактера, емоционална, а ученицима олакшава опажање и доживљај.

Најједноставнија је она програмска музика која се бави описом или илустрацијом, односно тонским сликањем. Слушање умјетничке музике омогућава ученицима да свој доживљај изразе говором и средствима других умјетности. Већ је доказана висока корелативност међу умјетностима јер су све оне креативне, симболичке, резултат “игре” и сл. О томе говоре и компаративни естетичари и наводе да међу њима постоје аналогije, односно интегрална својства. То указује да остали умјетнички предмети у разредној настави имају значајан степен корелације са наставом музике и да само од наставника зависи када, како и колико ће доћи до прожимања музике и осталих предмета што ће омогућити ученицима да у виду самоизражавања представе свој доживљај у виду књижевног, ликовног или моторичког израза.

Наставна пракса указује да је ликовни израз најчешћа појава, покретом се ученици изражавају ређе, а најмање је присутно литерарно изражавање. Све ово указује на степен повезаности музике, сликарства, поезије и физичког васпитања, односно да је музички доживљај значајан чинилац развоја стваралаштва у цјелини. Из наведених разлога, сваки облик естетског изражавања у разредној настави је значајан за естетско васпитање. Ова активност треба да прожима све облике наставе, али и остале ваннаставне активности у школи. Улога наставника у развијању стваралаштва ученика је, прије свега, у подстицању, и то у разним умјетностима у којима ученик свој израз треба да испољи различитим изражајним средствима. Његов однос према таквом стваралаштву захтијева изузетну осјетљивост, толеранцију и стрпљење јер је ученик у свом стваралаштву приказао своју индивидуалност, своју интиму и наиван свијет своје маште.

Закључак

Учење не о умјетности, већ кроз умјетност, и то од најранијег детињства, основни је циљ савременог васпитања. Културна и умјетничка (музичка) интеграција је претпоставка постојања система вриједности који треба да нам понуди основне координате како бисмо знали сопствен смисао живота. Вриједносни систем који човјек изабере одређује, позиционира, уређује и осмишљава његов живот. Из наведених разлога, данас у вријеме велике духовне кризе, која је озбиљнија од свих других криза, улога школе и наставе у умјетничком и музичком образовању и васпитању је незамјенљива. То је једини начин да данас, када имамо потпуно занемарене капацитете (културни и уметнички потенцијал), омогућимо дјеци несметано одрастање.

Рад на развијању музичко – стваралачких способности дјеце прије описмењавања, као и после описмењавања, треба да се одвија под контролом наставника чија улога није само да региструје одговоре ученика, већ да коригује, усмјерава и подстиче њихову активност и музичку машту, уводећи их на тај начин у законитости музичког језика и „музичке граматике“.

Импровизација је веома уочљив, трајан а у исто вријеме занимљив поступак у коме се развија ученикова машта и фантазија, и који брзо и лако доводи до циља у обради и утврђивању различитих проблема у настави музичке културе. У пракси се показало да је рад на музичком

стваралаштву – импровизацији музичких цјелина често запостављен или чак (нажалост) изостављен. Разлог томе су, прије свега, наставници.

Једни немају афинитета за такве облике рада, а други послије неколико неуспјелих покушаја губе храброст и прекидају са овом врстом активности. Ако им у почетку недостаје инвентивности у измишљању мелодијско–ритмичких мотива, једно од рјешења је да се користе музичким цјелинама, из једноставних, дјечи препознаљивих пјесама. Наравно, остављајући могућност ученицима да почетне фразе (уколико су изложене) завршавају, тачније допуњавају на свој начин. Само упорност, стрпљивост и поступност у раду даће и одговарајуће резултате.

Литература

- Вукомановић, Н. (1989). *Музичко стваралаштво у дечјем вртићу*. Београд: Републички завод за унапређивање васпитања и образовања; Републичка заједница дечје заштите.
- Ђорђевић, Б. (2008). Музичка уметност као средство естетског васпитања у разредној настави. *Норма*, 13(3), 133–148.
- Којов-Буквић, И. (1989). *Методика наставе музичког васпитања*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Кусорац, С. (2010). Дјечије стваралаштво у настави музичке културе. *Сварог*, 1, 245–250.
- Павловић, Б., Цицовић Сарајлић, Д. (2015). Специфичности и значај музичког васпитања деце узраста до три године у предшколској установи. *Зборник радова Учитељског факултета*, 9, 289–302.
- Протић, В. (1983). *Прве колективне музичке игре*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Тракиловић Д.(2010). *Вокално-инструментална настава*. Бијељина: Педагошки факултет.

CREATIVE MUSIC EDUCATION FOR CHILDREN IN PRIMARY SCHOOL

Summary

This paper is about children's musical creativity in the classroom. Today at a time of great spiritual crisis, which is more serious than all other crises, the role of school and teaching in art and music education is irreplaceable.

Key words: children's creativity, music culture, skills.